

RENÉ DESCARTES

*Meditaties
over de eerste filosofie*

Vertaling

C.L. Vermeulen

Redactie

Erik-Jan Bos

Han van Ruler

Inleidingen & annotatie

Erik-Jan Bos

Han van Ruler

C.L. Vermeulen

Boom | Amsterdam

Inhoud

Inleiding 7

De *Meditaties* van Descartes 7

Han van Ruler

De drukgeschiedenis van de *Meditaties* 31

Erik-Jan Bos

De *Tegenwerpingen en antwoorden* 35

Erik-Jan Bos

Over de vertaling 52

C.L. Vermeulen

Tekstkritiek 59

C.L. Vermeulen

RENÉ DESCARTES

Meditaties over de eerste filosofie, waarin het bestaan van God en het onderscheid tussen de menselijke ziel en het lichaam worden bewezen 61

Opdracht aan de Faculteit der Godgeleerdheid in Parijs 63

Voorwoord aan de lezer 69

Samenvatting van de zes *Meditaties* die hierna volgen 73

Meditaties over de eerste filosofie 77

Eerste meditatie 77

De dingen die we in twijfel kunnen trekken

Tweede meditatie 82

De aard van de menselijke geest, die bekender is dan het lichaam

Derde meditatie 91

God bestaat

Vierde meditatie 107

Waarheid en onwaarheid

Vijfde meditatie	115
<i>De essentie van materiële dingen. En opnieuw: God bestaat.</i>	
Zesde meditatie	122
<i>Het bestaan van de materiële dingen en het reële onderscheid tussen geest en lichaam</i>	
Tegenwerpingen en antwoorden	137
Eerste serie tegenwerpingen	137
Het antwoord van de auteur op de eerste serie tegenwerpingen	147
Tweede serie tegenwerpingen	163
Antwoord op de tweede serie tegenwerpingen	170
Derde serie tegenwerpingen, met de antwoorden van de auteur	202
Vierde serie tegenwerpingen	211
Antwoord op de vierde serie tegenwerpingen	230
Vijfde serie tegenwerpingen	260
Het antwoord van de auteur op de vijfde serie tegenwerpingen	298
Zesde serie tegenwerpingen	315
Antwoord op de zesde serie tegenwerpingen	321

RENÉ DESCARTES

Meditaties

over de eerste filosofie,

*waarin het bestaan van God en het
onderscheid tussen de menselijke ziel
en het lichaam worden bewezen*

- 1* René Descartes groet de wijze en hooggeleerde heren decaan en doctores van de heilige Faculteit der Godgeleerdheid in Parijs.

Het is een rechtvaardige zaak die mij ertoe brengt u dit geschrift aan te bieden en ik heb er vertrouwen in dat u het ook rechtvaardig zult vinden de verdediging ervan op u te nemen wanneer u eenmaal heeft gezien wat de redenering achter mijn opzet is. Daarom kan ik het hier niet beter aanbevelen dan door in het kort te vertellen wat ik ermee beoog.

- Ik heb altijd gemeend dat twee kwesties — met betrekking tot God en met betrekking tot de ziel — de voornaamste zijn die eerder met behulp van de wijsbegeerte dan met behulp van de theologie moeten worden bewezen. Hoewel het voor ons als gelovigen immers voldoende is te geloven dat de menselijke ziel niet met het lichaam te gronde gaat en dat God bestaat, kunnen ongelovigen van geen godsdienst en van praktisch geen morele deugd worden overtuigd als die twee dingen hun niet eerst met de natuurlijke rede worden bewezen. En aangezien in dit leven slechte eigenschappen vaak meer beloond worden dan deugzaamheid, zouden weinigen het juiste boven het nuttige verkiezen als ze God niet vreesden en geen leven na de dood verwachtten. Hoewel het absoluut waar is dat we in Gods bestaan moeten geloven omdat het in de heilige Schrift wordt onderwezen, terwijl we vice versa de heilige Schrift moeten geloven omdat ze van God komt — want aangezien het geloof een geschenk van God is, kan Hij die de genade schenkt in al het andere te geloven, ons ook het geloof in Zijn bestaan schenken — kunnen we dit aan ongelovigen niet voorstellen, omdat ze zouden menen dat het een cirkelredenering is.

Het is me ook opgevallen dat niet alleen u allen (net als andere theologen) bevestigt dat Gods bestaan met de natuurlijke rede kan

* We verwijzen naar de editie Adam-Tannery, bd. VII, pp. 1–447. Voor terugverwijzingen in de *Tegenwerpingen en antwoorden* naar de tekst van de *Meditaties* gebruiken we ook de AT-paginering, maar dan tussen haakjes.

worden bewezen, maar dat ook uit de heilige Schrift volgt dat kennis van Hem gemakkelijker is dan veel wat we van het geschapene weten, en überhaupt zo gemakkelijk is dat het de mensen die haar niet hebben, te verwijten valt. Dat blijkt namelijk in Boek der Wijsheid 13 uit deze woorden: ‘Noch moet hun vergeven worden, als ze immers zo veel konden weten dat ze de wereld konden inschatten, dat ze haar Heer niet gemakkelijker gevonden hebben.’¹ En in Romeinen 1 wordt gezegd dat zij ‘geen verontschuldiging hebben’.² In datzelfde hoofdstuk worden we ook door deze woorden, ‘dat hetgeen van God gekend kan worden in hen openbaar is’,³ vermaand dat alles wat we over God kunnen weten, aangetoond kan worden met redenen die nergens anders vandaan hoeven te komen dan uit onze eigen geest. Daarom meende ik wel te mogen onderzoeken hoe dat werkt en op welke manier God gemakkelijker en zekerder wordt gekend dan het wereldse.

- 3 Wat de ziel betreft: velen hebben geoordeeld dat haar aard niet gemakkelijk te onderzoeken is en sommigen hebben zelfs gewaagd te zeggen dat menselijke redeneringen duidelijk maken dat zij tegelijk met het lichaam te gronde gaat en dat het tegendeel alleen door het geloof wordt beweerd. Aangezien het Lateraans Concilie dat onder Leo x is gehouden hen echter in zitting 8 veroordeelt en christelijke wijsgeren uitdrukkelijk opdraagt hun argumenten te weerleggen en de waarheid te bewijzen zoveel ze kunnen, heb ik niet gearzeld ook dit te ondernemen.⁴ En bovendien: ik weet dat de enige reden dat de meeste ongelovigen niet willen geloven dat God bestaat en dat de menselijke geest onderscheiden is van het lichaam, is dat ze zeggen dat niemand deze twee dingen tot dusver heeft kunnen bewijzen. Nu ben ik het absoluut niet met ze eens, maar meen ik juist dat praktisch alle redeneringen die ten bewijze van deze kwesties door grote mannen zijn aangedragen, bewijskracht hebben wanneer ze voldoende worden begrepen, en ben ik ervan overtuigd dat er nauwelijks meer kunnen worden gegeven

1 Wijsheid van Salomo 13:8–9.

2 Romeinen 1:20, vertaling N.B.G.

3 Romeinen 1:19, vertaling N.B.G.

4 Leo x (paus van 1513 tot 1521) was de tweede paus die het Vijfde Lateraans Concilie (1512–1517) voorzat. In de achtste zitting (19 december 1513) worden overigens alleen docenten wijsbegeerte opgeroepen theorieën die strijdig zijn met het ware geloof, zoals de sterfelijkheid van de ziel, te bestrijden wanneer ze die in hun onderwijs behandelen.

die niet al eerder door anderen zijn bedacht. Toch denk ik dat er in de wijsbegeerte niets nuttiger kan worden gepresteerd dan dat er één keer ijverig naar de allerbeste wordt gezocht en dat ze zo zorgvuldig en helder worden uiteengezet dat het iedereen daarna duidelijk is dat dat de bewijzen zijn.

En ten slotte: aangezien sommige mensen, die weten dat ik een bepaalde methode heb uitgedacht om ongeacht welke problemen in de wetenschappen op te lossen — weliswaar geen nieuwe methode, aangezien niets ouder is dan de waarheid, maar wel een methode die ze mij vaak in andere zaken niet zonder succes hebben zien gebruiken —, dit met de grootste nadruk van mij hebben geëist, beschouwde ik het
4 daarom als mijn plicht in deze kwestie wat te proberen. Dit traktaat bevat het resultaat. Niet dat ik er alle uiteenlopende redeneringen in heb geprobeerd te verzamelen die kunnen worden aangedragen om die dingen te bewijzen (want dat is alleen de moeite waard als er geen voldoende zeker is); ik heb alleen de paar eerste en belangrijkste op zo'n manier besproken dat ik ze nu als uiterst zekere en duidelijke bewijzen durf voor te leggen. Bovendien zijn ze van dien aard dat ik niet denk dat er voor het menselijk verstand een weg openligt waarlangs ooit betere te vinden zijn; dat zeg ik omdat het belang van de zaak en de glorie van God, waar dit alles uiteindelijk over gaat, me ertoe noopt hier wat vrijmoediger over mijn werk te spreken dan ik gewend ben.

Hoe zeker en duidelijk ik die redeneringen echter ook vind, daarom denk ik nog niet dat ze aangepast zijn aan ieders begrip. In de meetkunde hebben Archimedes, Apollonius, Pappus⁵ en anderen veel redeneringen opgeschreven die weliswaar ook door iedereen voor zeker en duidelijk worden gehouden — aangezien ze helemaal niets bevatten wat afzonderlijk beschouwd niet zeer gemakkelijk te kennen is, en ook niets waarin wat er volgt niet precies samenhangt met het voorafgaande — maar die omdat ze nogal lang zijn en de volledige aandacht van de lezer vereisen, slechts door zeer weinigen worden begrepen. Op dezelfde manier vrees ik dat de redeneringen die ik hier hanteer, hoewel ze naar mijn mening de meetkundige in zekerheid en duidelijkheid evenaren of zelfs overtreffen, toch door velen niet voldoende begrepen kunnen worden; zowel omdat ze ook nogal lang zijn en het ene van het

5 Archimedes van Syracuse en Apollonius van Perga, derde eeuw v.Chr.; Pappus van Alexandrië, vierde eeuw n.Chr.

andere afhangt, als vooral omdat ze een geest vereisen die geheel vrij is van vooroordelen en die zich gemakkelijk aan het gezelschap van de zintuigen kan onttrekken. En er zijn zeker niet méér mensen op de wereld die geschikt zijn voor de studie van de metafysica dan voor die van de meetkunde. Bovendien verschillen die twee hierin van elkaar dat in de meetkunde, aangezien iedereen ervan overtuigd is dat er niets wordt opgeschreven waarvoor geen zeker bewijs bestaat, onervaren mensen vaker in de fout gaan door met iets onwaars in te stemmen, omdat ze de indruk willen wekken dat ze het begrijpen, dan door iets waars tegen te spreken. In de filosofie daarentegen gelooft men dat er niets is waar niet zowel voor als tegen kan worden gepleit en gaan daarom weinigen op zoek naar de waarheid, terwijl veel meer mensen op jacht zijn naar een reputatie van slimheid die erop gebaseerd is dat ze juist het beste durven bestrijden.

Wat de kwaliteit van mijn redeneringen daarom ook moge zijn, omdat ze toch over filosofie gaan heb ik geen hoop dat ik er veel mee zal bereiken, tenzij u me helpt met uw bescherming. Iedereen heeft zo'n hoge dunk van uw faculteit, en de naam van de Sorbonne geniet zo veel gezag, dat er niet alleen in geloofszaken in geen enkel genootschap na de heilige concilies ooit zo veel vertrouwen is gesteld als in het uwe, maar ook in de menselijke filosofie nergens meer scherpzinnigheid en betrouwbaarheid wordt verondersteld, noch grotere integriteit en wijsheid om oordelen te geven. Ik hoop dat u zich wilt verwaardigen de zorg voor dit geschrift op u te nemen en dat dat tot drie dingen leidt. Ten eerste dat het door u wordt gecorrigeerd: mij wel bewust, niet alleen van mijn menselijkheid maar ook ten zeerste van mijn onwetendheid, beweer ik immers niet dat het geen fouten bevat. Ten tweede dat wat er ontbreekt, nog niet af is of meer uitleg nodig heeft, wordt toegevoegd, wordt vervolmaakt, wordt verhelderd, ofwel door uzelf of in elk geval door mij nadat u mij erop hebt gewezen. En ten slotte dat u, nadat de redeneringen in dit geschrift waarmee wordt bewezen dat God bestaat en dat de geest iets anders is dan het lichaam, tot die inzichtelijkheid zijn gebracht waartoe ik vertrouwd dat ze gebracht kunnen worden, namelijk zó dat ze als uiterst accurate bewijzen moeten worden beschouwd, dat dan wilt verklaren en publiekelijk verkondigen. Dan twijfel ik er niet aan dat alle dwalingen die er ooit over deze kwesties zijn geweest, binnenkort uit de geesten van de mensen worden gewist. De waarheid zal immers eenvoudig bewerkstelligen dat de overige verstandige en

geleerde mensen uw oordeel onderschrijven; uw gezag zal eenvoudig bewerkstelligen dat de atheïsten, die meer praatjesmakers dan verstandige of geleerde mensen plegen te zijn, hun lust tot tegenspreken afleggen en zelfs dat ze misschien de redeneringen waarvan ze dan weten dat iedereen die een verstand heeft ze als bewijzen beschouwt, zelf gaan verdedigen om niet de indruk te wekken dat ze ze niet begrijpen. En ten slotte zullen alle anderen zo veel getuigenissen zonder moeite geloven en zal er niemand ter wereld meer zijn die ofwel Gods bestaan of het reële onderscheid tussen de menselijke ziel en het lichaam in twijfel durft te trekken. Hoe groot het nut daarvan zou zijn, kunt u met uw bijzondere wijsheid het allerbest inschatten⁶ en het zou niet gepast zijn als ik u, die altijd de grootste pijler van de katholieke kerk bent geweest, de zaak van God en godsdienst hier verder aanbeveel.⁷

6 Franse vertaling: 'Het is nu aan u de vruchten te beoordelen die dit geloof zou voortbrengen als het eenmaal goed gevestigd was, u die de wanorde ziet die de twijfel eraan voortbrengt'.

7 Franse vertaling: 'als ik de zaak van God en de godsdienst hier verder aanbeveel aan degenen die er altijd de stevigste pijlers van zijn geweest.'

7 Voorwoord aan de lezer

De kwesties met betrekking tot God en de menselijke geest heb ik eerder al kort aangestipt in mijn *Over de methode om de eigen rede goed te leiden en in de wetenschappen naar de waarheid te zoeken*, in 1637 in het Frans uitgegeven. Niet om ze daar precies te behandelen, maar alleen om ervan te proeven en van de oordelen van lezers te leren hoe ik die kwesties daarna moest behandelen. Ze leken me namelijk zo belangrijk dat ik vond dat ik het er meer dan één keer over moest hebben; en om ze uit te leggen volg ik een weg die zo weinig betreden is en van het algemeen gebruik zo ver verwijderd, dat ik het niet nuttig achtte die weg uitvoeriger te onderwijzen in een Frans geschrift dat overal voor iedereen te lezen was, opdat zwakkere geesten niet zouden kunnen denken dat ook zij hem moesten bewandelen. In *Over de methode* had ik gevraagd of iedereen die in mijn werk iets laakbaars tegenkwam, de moeite wilde nemen dat aan mij te melden. Tegen wat ik met betrekking tot deze kwesties had aangestipt, kwamen er geen tegenwerpingen die het vermelden waard zijn, op twee na. Daarop zal ik hier in het kort antwoorden, voordat ik aan de nauwkeuriger uitleg van die kwesties begin.⁸

De eerste is dat uit het feit dat de op zichzelf gerichte menselijke geest niet inziet dat hij iets anders is dan een denkend ding, niet volgt dat zijn aard oftewel *essentie* alleen daarin bestaat dat hij een denkend ding is, op zo'n manier dat het woord 'alleen' al het andere uitsluit waarvan misschien óók gezegd zou kunnen worden dat het tot de aard van de ziel behoort. Op dit bezwaar antwoord ik dat ik dat daar ook niet wilde uitsluiten in relatie tot de waarheid zelf in dezen (want daar had ik het toen niet over), maar alleen in relatie tot mijn eigen perceptie;⁹ ik bedoelde dat ik helemaal niets inzag waarvan ik wist dat het

8 Van wie deze tegenwerpingen afkomstig zijn is niet met zekerheid te zeggen, en misschien heeft Descartes ze gedestilleerd uit kritische opmerkingen van verschillende auteurs. Met betrekking tot het eerste punt, zie de tegenwerpingen van een zekere 'S.P.' (AT I, 513, nr. 3; AT II, 37–38). De auteur van de tweede tegenwerping is wellicht de jezuïet Antoine Vatier (1591–1659); zie Descartes' brief aan Vatier van 22 februari 1638 (AT I, 560–561).

tot mijn essentie behoorde, behalve dat ik een denkend ding was, oftewel een ding dat het vermogen tot denken in zich heeft. In wat hierna volgt zal ik laten zien hoe uit het feit dat ik van niets anders inzie dat het tot mijn essentie behoort, volgt dat er ook werkelijk niets anders toe behoort.

De tweede is dat uit het feit dat ik een idee in me heb van een ding dat volmaakter is dan ik, niet volgt dat de idee zelf volmaakter is dan ik en nog veel minder dat datgene bestaat wat door die idee wordt vertegenwoordigd. Ik antwoord echter dat dit gebaseerd is op een ambiguiteit in het woord 'idee'. Dat kan immers ofwel materieel worden opgevat als een operatie van het intellect, en in die betekenis kan een idee niet volmaakter zijn dan ik, of objectief als een ding dat door die operatie wordt vertegenwoordigd, en ook al wordt niet verondersteld dat dat ding buiten het intellect bestaat, dan kan het toch op grond van zijn essentie volmaakter zijn dan ik. En hoe uit het enkele feit dat ik de idee van een ding dat volmaakter is dan ik in me heb, volgt dat dat ding werkelijk bestaat, wordt uitgebreid uitgelegd in wat hierna volgt.

Daarnaast heb ik weliswaar nog twee tamelijk lange teksten gezien, maar daarin werden niet zozeer mijn redeneringen als wel mijn conclusies in dezen bestreden, met argumenten ontleend aan de standaardfrases van atheïsten.¹⁰ Omdat zulke argumenten geen gewicht in de schaal leggen voor degenen die mijn redeneringen begrijpen en omdat de oordelen van veel mensen zo verkeerd en zwak zijn dat ze meer worden overtuigd door eerder aanvaarde meningen, hoe onwaar en onredelijk ook, dan door een ware en betrouwbare maar pas later gehoorde weerlegging ervan, wil ik er hier niet op reageren, want dan zou ik ze eerst moeten weergeven. Ik zeg slechts in het algemeen dat alles wat atheïsten meestal te berde brengen om het bestaan van God te bestrijden, altijd daarvan afhangt dat er ofwel menselijke gevoelens aan God worden toegedicht, of aan onze geest zo veel kracht en wijsheid wordt toegeschreven dat wij alles wat God zou kunnen en moeten doen, proberen te achterhalen en te begrijpen. Zolang we er maar aan denken dat we onze geest als eindig dienen te beschouwen en God als

9 Descartes maakt hier een verschil tussen de orde van de dingen en de orde van onze kennis, zoals hij dat ook in de *Regulae* had gedaan; zie *Regels*, AT X, 418–419; Bibliotheek Descartes, bd. 1, pp. 299–300.

10 Eén tekst is zeker van de hand van Pierre Petit (1594–1677); zie ook hierboven, 'De drukgeschiedenis van de *Meditaties*', p. 33.

onbegrijpelijk en oneindig, zal dat alles ons dan ook geen problemen opleveren.

En nu, nadat ik hoe dan ook de oordelen van de mensen één keer heb ervaren, ga ik hier opnieuw dezelfde kwesties met betrekking tot God en de menselijke geest behandelen en tegelijk het begin van de hele eerste filosofie,¹¹ maar zonder enig applaus van het volk of een menigte lezers te verwachten — ik moedig zelfs niemand aan dit te lezen, met uitzondering van diegenen die bereid en in staat zijn serieus met mij mee te mediteren en hun geest van hun zintuigen en tegelijk van alle vooroordelen weg te voeren. Ik weet heel goed dat er maar erg weinig van zulke mensen zijn. En wat betreft diegenen die, zonder de moeite te nemen de opeenvolging en het verband van mijn redeneringen te begrijpen, slechts hun best zullen doen om tegen afzonderlijke passages
 10 in te kletsen, zoals velen gewoon zijn: zij zullen niet veel aan de lectuur van deze tekst hebben. En hoewel ze misschien in veel ervan een aanleiding tot haarkloverij zullen vinden, zullen ze niet gemakkelijk iets tegenwerpen wat dringend is of een antwoord verdient.

Omdat ik zelfs anderen niet garandeer direct in alles genoegdoening te geven en niet zo aanmatigend ben te geloven dat ik alles kan voorzien van deze of gene moeilijk zal vinden, zal ik eerst in de *Meditaties* die gedachten uiteenzetten met behulp waarvan ik zekere en duidelijke kennis van de waarheid meen te hebben bereikt, om te ondervinden of ik met dezelfde redeneringen waardoor ik overtuigd ben, misschien ook anderen kan overtuigen. Daarna zal ik antwoorden op de tegenwerpingen van een aantal heren die uitmunten in verstand en geleerdheid, aan wie deze *Meditaties* voordat ze gedrukt werden zijn opgestuurd om ze te onderzoeken. Zij hebben wel zo veel uiteenlopende tegenwerpingen gemaakt dat ik durf te hopen dat anderen niet snel op iets zullen ko-

11 Dat wil zeggen: de metafysica (zie ook 'Inleiding', hierboven, pp. 9–10).

12 Van de tekst van deze zogeheten 'tegenwerpingen en antwoorden' zijn verschillende delen in deze uitgave opgenomen. Descartes beantwoordde tegenwerpingen van Johannes Caterus, of Johan de Kater (1590–1655), een priester uit Alkmaar; van pater Marin Mersenne (1588–1648), Descartes' correspondent en vriend; van de Engelse filosoof Thomas Hobbes (1588–1679); van de Franse jansenist Antoine Arnauld (1612–1694); van de Franse filosoof Pierre Gassendi (1592–1655); en van diverse andere theologen en filosofen, van wie de argumenten door Mersenne werden gebundeld. In de tweede editie werden daar nog de objecties van Pierre Bourdin SJ (1595–1653) aan toegevoegd (zie ook de inleiding op de *Tegenwerpingen en antwoorden*, pp. 35–51, hierboven).

men, althans niet van enig belang, wat zij nog niet hebben aangestipt; en daarom vraag ik de lezers zeer uitdrukkelijk hun oordeel over de *Meditaties* pas te geven wanneer ze zich verwaardigd hebben die tegenwerpingen en de oplossingen ervan allemaal door te lezen.¹²